

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94 (477. 42) "19"

Микола Кордон
(м. Житомир)

ТРАГІЧНА СТОРІНКА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

У статті досліджено репресії тоталітарного режиму на Житомирщині в 30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: репресії тоталітарного режиму, адміністративно-командна система, трійка, військово-повстанська організація.

В умовах української бездержавності як при царизмі, так і в радянський час центр – Петербург, Москва – найбільше боялися розвитку української національної свідомості, самоутвердження української нації, національних устремлінь, домагань українського народу. Проти цього спрямовувались усі імперські зусилля, будь-який спротив у цій сфері нещадно придушувався. Сталінський терор в Україні наприкінці 1920 – 1930-х років знайшов своє висвітлення в науковій літературі. Ця проблема почала вивчатися лише наприкінці 80-х років ХХ століття [1]. Метою даної статті є дослідження репресій тоталітарного режиму на Житомирщині.

Репресії в Україні почалися з 1929 року. Цей рік не є випадковим. На той час уже склався культ особи Й. Сталіна, він досяг диктаторської влади. Його погляд було спрямовано на союзні республіки, адже опозиція диктатурі могла виникнути насамперед там.

Адміністративно-командна система взялася, насамперед, за усунення від активної діяльності людей інтелектуально розвинених, носіїв української національної ідеї. З цією метою в 1930 році було інспіровано процес над неіснуючою "Спілкою визволення України" /СВУ/. Судили інтелектуальну еліту українського народу.

Посилився наступ на церкву, релігійні установи – єдиний елемент дореволюційних організаційних структур суспільства, що зберігся. Диктатор не хотів розділяти свою владу з богом. Він волів, щоб вірили тільки йому. У квітні 1929 року були заборонені всі види діяльності релігійних установ, крім богослужіння. У 1930 році Українську автокефальну православну церкву оголошено поза законом.

Виявом боротьби з опозицією були репресії 1933 року, які набули масового характеру після вбивства С.М. Кірова 1 грудня 1934 року. В Україні їх проводили під гаслом боротьби проти "українського буржуазного націоналізму". Свого апогею терор досяг у 1937 році після відомого пленуму ЦК ВКП/б/ у лютому-березні того ж року. Сталін заявив, що країна в небезпечному становищі через підступи саботажників,

шпигунів і диверсантів. Перетворювалася в життя висунута Сталіним горезвісна теза про загострення класової боротьби у міру просування суспільства до соціалізму.

Архівні документи свідчать, що маховик репресивної машини був запущений і на Житомирщині і працював тут безупинно в 1937 – 1938 роках. З цією метою сталінське НКВС фабрикувало націоналістичні організації, а потім ліквідувало їх діячів під обвинуваченням, що вони були членами цих виключно міфічних організацій, яких у природі не існувало і які були вигаданими, нереальними. Є такі дані щодо міст Житомира, Бердичева, Овруча, а також Коростенського, колишнього Корнинського, а тепер Попільнянського районів.

Ось приклад однієї з фальшивок НКВС. Коростенським міським відділом НКВС була розкрита і ліквідована так звана контрреволюційна українська націоналістична військово-повстанська організація, яка нібито хотіла шляхом збройного повстання повалити Радянську владу, відокремити Україну від СРСР для приєднання її до Польщі. За фантазією режисерів із НКВС, для досягнення цієї мети нею (організацією) в Коростенському районі була створена розгалужена мережа повстанських загонів.

За цією справою були притягнуті до відповідальності учасники повстанського загону, який нібито існував у с. Купище в складі 13 осіб. Рішенням трійки УНКВС Житомирської області від 17 квітня 1938 р. 12 осіб засудили до найвищої міри покарання – розстрілу. Помилували лише одну жінку – дружину організатора загону, голови місцевого колгоспу В.І. Петрука [2]. У цій справі постановою трійки від 5 травня 1938 року були засуджені до розстрілу ще 43 особи [3]. Більшість засуджених характеризувались як такі, котрі брали участь у національно-визвольних змаганнях 1918 – 1921 роках. Крім обвинувачення в належності до неіснуючої української націоналістичної повстанської організації і підготовці збройного повстання проти Радянської влади, декілька осіб звинувачувались і в шпигунстві.

З архівних справ видно, що трійка при Житомирському обласному управлінні НКВС справи про "підпільні націоналістичні організації" слухала, так би мовити, оптом, по декілька в день. Так, 5 травня 1938 року, крім рішення щодо Коростенського району, трійкою були засуджені до розстрілу 9 жителів Овруцького району і 14 осіб з м. Житомира як учасники контрреволюційної антирадянської української націоналістичної військово-повстанської організації [4].

Через п'ять днів, 10 травня, трійка винесла вирок про вищу міру покарання щодо 22 осіб із села Криве Корнинського району. Вони звинувачувались у належності до контрреволюційної повстанської організації, яка нібито існувала в селі, починаючи з 1928 року. Створення цієї організації було приписане професорам Київського кооперативного інституту П.О. Діброві і Н.В. Левицькому та місцевим студентам, які вчилися в Києві. Вони були шефами над колгоспом і кооперацією села Кривого. П.О. Діброву та Н.В. Левицького звинувачували в належності в свій час до осередку "Спілки визволення України" в інституті і що нібито таке свідчення дав на них 7 вересня 1929 року відомий церковний діяч УАПЦ В. Дурдуківський.

Одна з поїздок П.О. Діброві і Н.В. Левицького в с. Криве припала на першотравневі свята 1929 року. На зустрічі з колгоспниками в клубі, а потім за обідом вони бажали колгоспникам покращити господарство і вийти в передовики. У грудні 1937 – квітні 1938 р. всі, хто був на зустрічі з ними в 1929 році, були арештовані (22 особи). Крім уже стандартних звинувачень у підготовці збройного виступу проти Радянської влади, їм приписали проведення шкідницько-диверсійної роботи в галузі сільського господарства [5].

З червня 1937 до квітня 1938 року в різний час Бердичівським міським відділом НКВС була арештована й притягнута до слідства за однією справою 41 особа. Ці люди звинувачувались в участі в міфічній націоналістичній контрреволюційній військово-повстанській організації, якою керував націоналістичний центр в Україні, що нібито знаходився в Києві.

В обвинувальному висновку стверджувалося, що організація ставила своєю метою при сприянні урядів фашистської Німеччини і Польщі повалити Радянську владу в Україні, відірвати її від Радянського Союзу і створити буржуазно-націоналістичну державу, відновити капіталістичні відносини в країні. Далі – більше. Організація блокувалася з польським націоналістичним підпіллям і учасниками військово-фашистської змови в Червоній армії з метою використання їх у момент збройного повстання. І це ще не все. Як сказано в обвинувальному висновку, повстанські групи цієї організації розкриті на території Бердичівського, Чуднівського, Янушпільського, Держинського і Любарського районів, а також у Плисківському і Погребищенському районах Вінницької області. Ставилося також у провину членство не в одній, а в декількох повстанських організаціях. Крім того, арештовані звинувачувалися за те, що в 1919 році брали участь у просвітянському русі, якому приписувався буржуазно-націоналістичний характер.

Трійка при Житомирському обласному управлінні НКВС* на засіданні від 10 травня 1938 року засудила всіх 41 чоловік до розстрілу, що і було виконано 10 червня 1938 року [6].

Ось приклад ще однієї провокації НКВС. У 1937 році Бердичівським міським відділом НКВС розкрита і ліквідована українська антирадянська націоналістична шпигунсько-повстанська організація (така назва в документах – М.К.) кількістю 26 осіб. Організація була нібито заснована в 1929 – 1930 роках в селах Никонівка, Кукольня, Журбинці Бердичівського і Ляхівці, Мошківці Андрушівського районів колишнім єпископом Української автокефальної православної церкви С. Орликом і священником цієї ж церкви в с. Никонівка Глушаком (в документах немає його ініціалів – М.К.). Її звинуватили в прагненні за допомогою інтервентів повалити Радянську владу в Україні і встановити буржуазний уряд самостійної України. Причому неіснуючій організації інкримінувалася змова з представниками фашистського уряду Польщі про спільну боротьбу з Радянським Союзом.

Рішенням трійки УНКВС Житомирської області від 17 листопада 1937 року 21 особу розстріляли, а п'ятьох засудили до 10 років позбавлення волі.

В архівних документах немає жодних доказів про діяльність цих "підпільних" організацій. Єдиними доказами вини людей, які зазнавали тоді репресій, були вимушені "свідчення" заарештованих. Здобували їх слідчі шляхом тортур, побиття своїх жертв [7]. Це був основний засіб добування фактів, вимушених свідчень, щоб така маячня, безглузда і за тих умов немислима програма "підпільних нелегальних організацій" виглядала все-таки правдоподібною.

Ці організації були фальшивками, димовою завісою НКВС, планом антинародної провокації сталінського режиму. Вони потрібні були для прикриття й виправдання масового терору загалом, а проти українців зокрема, тобто репресій проводилися за національною ознакою. Вони мали превентивний характер і набули страшених масштабів.

Така злочинна політика призвела до величезних демографічних утрат, культурного занепаду, посилення національного нігілізму, спричинила падіння престижності всього українського, насамперед мови, культури народу. Врешті-решт це сприяло посиленню економічної та політичної залежності України від центру, утвердженню сталінського тоталітарного режиму. Після 1938 року ставати в опозицію Сталіну ніхто більше не наважувався.

Список використаних джерел та літератури

1. Белебеха О.І. Україна і комунізм: У 2 кн. – Кн. 2. Сталінізація України (1924 – 1953). –

* Позасудовий орган у складі першого секретаря обкому партії, начальника обласного управління НКВС і прокурора області.

- Харків, 2003; Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – К., 1994; Винниченко І.В. Україна 1920 – 1980-х: депортації, заслання, вислання. К., 1994; Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні (20 – 30-ті роки). – К.: Едмонтон, 1991. Касьянов Г. Українська інтелігенція 20 – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.: Едмонтон, 1992; Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (20 – 30-ті роки). – К., 1991; Лихобабова З.Г. Сталінський тоталітарний режим та політичні репресії кінця 30-х років в Україні. – Донецьк, 1996; Марочко В.І. Репресовані педагоги України і жертви політичного терору (1929 – 1941 роки). – К., 2003; Несправедливо забуті імена: діячі української творчої інтелігенції в роки культу особи Сталіна. – К., 1991; Петров В. Українські культурні діячі УРСР – жертви більшовицького терору. – К., 1992; Шаповал Ю.І. У ті трагічні роки. Сталінізм на Україні. – К., 1990; Шаповал Ю.І. Україна 20 – 50-х років: сторінки ненаписаної історії. – К., 1993; Шаповал Ю.І. Людина і система (Штрихи до портрету з тоталітарної доби в Україні). – К., 1994; Шаповал Ю.І. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. – К., 2001.
2. Державний архів Житомирської області. – Ф. Р-5013, оп. 2, спр. 7477-п, т. 1.
 3. Там само. – Спр. 6555-п, т. 1.
 4. Там само. – Спр. 7714-п; спр. 7041-п, т. 1, т. 2.
 5. Там само. – Спр. 4745-п, т. 2.
 6. Там само. – Спр. 4666-п, т. 7-8.
 7. Там само. – Спр. 4745-п, т. 2.

SUMMARY

This article is about the repression of the totalitarian regime in the Zhytomyr region in the 1930's.

Key words: *the repression of the totalitarian regime, the administrative team system, the military insurrectional organization.*